

KS. JÓZEF KRUKOWSKI

ZAGADNIENIE PRAWNEJ OCHRONY UPRAWNIENÍ RODZICÓW DO MORALNEGO I RELIGIJNEGO WYCHOWANIA DZIECI W POLSCE

WSTĘP

Jednym z charakterystycznych „znaków czasu” jest ochrona praw człowieka, tj. takich praw, które każdemu człowiekowi należą się tylko ze względu na to, że posiada godność ludzką bez względu na inne czynniki, które różnicują ludzi, jak płeć, rasa, kolor skóry, narodowość, religia itp. Ochrona ta obejmuje dwa elementy:

— proklamację praw człowieka, pojmowanych jako podstawowe prawa człowieka, w aktach prawa międzynarodowego lub jako prawa obywatela, w aktach prawa wewnętrznego poszczególnych państw;

— zagwarantowanie różnych środków służących obronie tych praw w takich sytuacjach, w których jednostka czuje się w swoich prawach pokrzywdzona.

Z tej bogatej problematyki ochrony praw człowieka w niniejszym artykule zostanie zwrócona uwaga na zagadnienie wybrane, a mianowicie na ochronę uprawnień rodziców lub prawnych opiekunów do moralnego i religijnego wychowania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Uprawnienie to z natury rzeczy rodzi po stronie innych podmiotów prawa, a przede wszystkim po stronie organizacji religijnych i państwowych obowiązek udzielenia rodzicom odpowiedniej pomocy, a przynajmniej niestawiania rodzicom przeszkód w realizacji swych uprawnień w tej dziedzinie.

Ściślej mówiąc, wspomniane wyżej uprawnienie rodziców zostanie tu rozpatrzone w określonym kontekście historycznym. Zwrócimy bowiem uwagę na to, jak się przedstawia ochrona tego uprawnienia w aktach prawa międzynarodowego mających moc wiążącą w Polsce oraz w aktach prawa polskiego (krajowego) z natury rzeczy obowiązujących w tymże państwie w okresie międzywojennym i powojennym¹.

¹ Por. A. Bugan. *Il problema della discriminazione religiosa nei documenti della Nazioni Unite*. Roma 1965; R. Gomes Perez. *Las contradicciones de la libertad de enseñanza*. Pamplona 1979 s. 121-138 *Persona y Derecho*. T. 6; P. Ciprotti. *Spunti comparativi di libertà d'insegnamento*. Tamże s. 411-425; T. Pierson. *Les bases juridiques de l'enseignement religieux catholique dans les ecoles en Pologne (1918-1978)*. Tamże s. 449-488; I. Chmielewski. *Uprawnienia*

I. OCHRONA PRAW RODZICÓW DO MORALNEGO I RELIGIJNEGO WYCHOWANIA SWOICH DZIECI W AKTACH PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Przede wszystkim należy stwierdzić, że międzynarodowa ochrona praw człowieka, której ożywiony rozwój nastąpił po II wojnie światowej, zmierza w kierunku coraz dokładniejszego uszczegółowienia praw przysługujących każdemu człowiekowi z racji godności ludzkiej. Interesujące nas zagadnienie ochrony praw rodziców w dokumentach tych występuje w ścisłym powiązaniu z: ochroną wolności sumienia, wyznania i religii; ochroną wolności nauczania oraz ochroną rodziny jako podstawowej komórki życia społecznego. W niniejszym rozważaniu zwrócimy uwagę tylko na te akty prawa międzynarodowego, które dotyczą interesującego nas zagadnienia.

1. POWSZECHNA DEKLARACJA PRAW CZŁOWIEKA

Proklamowana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 roku w Paryżu, zawiera pierwszy międzynarodowy katalog praw człowieka. W Deklaracji tej nie zostało wyraźnie uszczegółowione prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci, ale *implicite* mieści się ono w gwarancji dotyczącej ochrony prawa jednostki ludzkiej do wolności sumienia, wyznania i religii oraz w ochronie rodziny, a mianowicie w art. 12, 16 pkt 3, 18 i 26².

Art. 12: „Nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe [...]”.

Art. 16, 3: „Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa”.

Art. 18: „Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi publicznie i prywatnie poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów”.

Art. 26 pkt 1: „Każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym [...]”.

Pkt 2. „Celem nauczania jest pełny rozwój osobowości ludzkiej i ugruntowanie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Krzewi ono zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami, grupami rasowymi lub religijnymi; popiera działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych zmierzającą do utrzymania pokoju”.

rodziców do religijnego wychowania dzieci w prawie międzynarodowym i polskim. Lublin 1980 mps.

² Zbiór dokumentów 1958 nr 10-12 poz. 177.

Pkt 3. „Rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które ma być dane ich dzieciom”

Ponieważ wszystkie prawa człowieka są ze sobą integralnie powiązane, to biorąc pod uwagę art. 18 i art. 26 pkt 3 należy stwierdzić, iż rodzice mają pierwszeństwo w wyborze nauczania swoich dzieci, dotyczącego określonych treści religijnych.

Należy nadmienić, że jakkolwiek Powszechna Deklaracja formalnie nie ma mocy prawnej, to jednak proklamowane w niej prawa człowieka mają moc wiążącą pod względem moralnym. Znaczenie jej jest doniosłe również z tego powodu, iż zainspirowała dalsze akty prawa międzynarodowego: pakt, konwencje, deklaracje, rezolucje, w których znalazły swój wyraz również interesujące nas prawa rodziców.

2. KONWENCJA UNESCO W SPRAWIE ZWALCZANIA DYSKRYMINACJI W DZIEDZINIE OŚWIATY, UCHWALONA 14 GRUDNIA 1960 ROKU W PARYŻU

Spośród wielu dokumentów międzynarodowych, jakie powstały w ramach doskonalenia ochrony praw człowieka przez wyspecjalizowane organy ONZ, dwa specjalnie dotyczą interesującego nas zagadnienia. Zostały w nich określone prawa i obowiązki rodziców oraz państwa w dziedzinie wychowania i nauczania. Przy tym wyraźnie zostały określone takie sytuacje, które należy zakwalifikować jako dyskryminujące rodziców w dziedzinie nauczania i religijnego wychowania dzieci. Pierwszym z tych dokumentów była Deklaracja Praw Dziecka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1959 roku³ (nie ratyfikowana przez Polskę). Z naszego punktu widzenia interesujące znaczenie ma zasada 10 tej Deklaracji, stwierdzająca: „Dziecko należy chronić przed praktykami, jakie mogą prowadzić do rasowej, religijnej lub wszelkiej innej dyskryminacji [...]” Drugim dokumentem jest uchwalona przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) w dniu 14 grudnia 1960 r. „Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty”, ratyfikowana przez Polskę 15 września 1964 roku⁴. Postanowienia zawarte w tej Konwencji wyraźnie odnoszą się do nauczania i wychowania religijnego dzieci, organizowanego zarówno przez państwo, jak i inne instytucje lub osoby prywatne.

Z przyczyn merytorycznych i formalnych (ratyfikacja przez Polskę) podstawowe znaczenie w tej dziedzinie ma Konwencja. Zwrócimy więc uwagę na istotne postanowienia dla naszego zagadnienia.

³ Zbiór dokumentów 1960 nr 3 poz. 34.

⁴ Dz. U. 1964 nr 40 poz. 268.

W art. 1, 1 została ustalona treść pojęcia „dyskryminacja”. Otóż w rozumieniu Konwencji dyskryminacja oznacza: „wszelkie wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, przekonania polityczne lub jakiegokolwiek inne, narodowość lub pochodzenie społeczne, sytuację materialną lub urodzenie, które ma na celu albo którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty [...]”. W tym samym artykule w pkt. 2 zostało wyjaśnione, co należy rozumieć przez wyraz „oświata”: „W rozumieniu niniejszej Konwencji wyraz „oświata” odnosi się do oświaty wszelkich typów i stopni i obejmuje dostęp do oświaty, poziom i jakość nauczania, jak również warunki, w jakich ono się odbywa”.

Jednocześnie zostały w Konwencji wyliczone takie sytuacje w dziedzinie oświaty, które nie są dyskryminujące.

Art. 2: „Nie uważa się za dyskryminację w rozumieniu art. 1 niniejszej Konwencji następujących przypadków, jeśli są dopuszczone w poszczególnych państwach: [...] utworzenie lub utrzymywanie z przyczyn natury religijnej lub językowej oddzielnych systemów oświatowych lub zakładów nauczania, dających wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców lub prawnych opiekunów uczniów w tych przypadkach, gdy objęcie tymi systemami lub uczęszczanie do tych zakładów jest dobrowolne i gdy dawane wykształcenie odpowiada normom ustalonym lub zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe, w szczególności w odniesieniu do wykształcenia tego samego stopnia”.

Istotne dla naszego zagadnienia jest zawarte w tej Konwencji postanowienie, iż z przyczyn natury religijnej mogą istnieć systemy oświatowe i zakłady nauczania, które dają dzieciom wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców. Bliższe określenie uprawnień rodziców i obowiązków państwa w tej dziedzinie zostało określone w art. 5-pkt 1: „Państwa będące Stronami niniejszej Konwencji postanawiają, że:

(b) rodzice i w odpowiednich przypadkach prawni opiekunowie powinni mieć możliwość po pierwsze — w granicach zakreślonych ustawodawstwem każdego państwa — swobodnego posyłania swoich dzieci nie do państwowych, lecz do innych zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym albo zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe, i po drugie — zapewnienia religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniem; nikomu indywidualnie ani żadnej grupie osób jako całości nie należy narzucać religijnego wychowania niezgodnego z ich przekonaniem”.

Nadto istotne znaczenie mają zawarte w art. 3 i 5 zobowiązania Państw-Stron do dostosowania swego ustawodawstwa i praktyki administracyjnej do powyższych ustaleń.

Art. 3: „W celu wyeliminowania lub zapobieżenia dyskryminacji w rozumieniu niniejszej Konwencji Państwa będące jej Stronami zobowiązują się:

a) uchylić wszelkie przepisy ustawowe lub zarządzenia administracyjne oraz zaprzestać wszelkich praktyk administracyjnych o charakterze dyskryminacyjnym w dziedzinie oświaty [...];

c) nie dopuszczać — w przypadkach gdy organy państwowe udzielają zakładom nauczania w różnej formie pomocy — do stosowania jakichkolwiek ograniczeń opartych jedynie na fakcie przynależności uczniów do określonej grupy.

3. MIĘDZYNARODOWE PAKTY PRAW CZŁOWIEKA

Dalszym etapem rozwoju międzynarodowej ochrony praw człowieka było uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16 grudnia 1966 roku dwóch paktów: Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Przyjęcie dwóch formalnie odrębnych Paktów Praw Człowieka było rezultatem pewnego kompromisu między reprezentacjami państw zachodnich i państw socjalistycznych. W toku dyskusji nad przygotowaniem tych Paktów było bowiem wiele punktów kontrowersyjnych, mających uwarunkowania w odmiennych założeniach ideologicznych i politycznych tych państw. Jednakże uchwalenie tych Paktów było poważnym krokiem naprzód w kierunku przewyciężenia wspomnianych rozbieżności. Fakt ratyfikowania tych Paktów przez Polskę w dniu 3 marca 1977 roku⁵ oraz przez wymaganą ilość Państw-Stron sprawił, że posiadają one charakter prawnie obowiązujący również w Polsce.

a) Interesującego nas zagadnienia praw rodziców dotyczy art. 17 i 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Art. 17 pkt. 1: „Nikt nie może być narażony na samowolę lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom [...]”. Pkt. 2. „Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami”.

Art. 18 zawiera 4 punkty:

1. „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie

⁵ Dz. U. 1977 nr 38 poz. 167 i 169. Por. A. Michalska. *Podstawowe prawa człowieka w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych*. W: *Prawa i obowiązki obywatelskie w Polsce i w świecie*. Warszawa 1974 s. 385-404, szczególnie s. 406; J. Symonides. *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*. Warszawa 1977 s. 36-67.

lub prywatnie swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie”.

2: „Nikt nie może podlegać przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznania albo przekonań według własnego wyboru”.

3: „Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób”.

4: „Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniem”.

Należy jeszcze uwzględnić art. 23 tego Paktu, który mówi, że „Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa” oraz art. 26 mówiący o równości wobec prawa wszystkich ludzi i o uprawnieniu bez żadnej dyskryminacji do jednakowej ochrony prawnej bez jakichkolwiek względów na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne [...].

Należy również podkreślić, iż Pakt ten — zgodnie z art. 49 — „W stosunku od każdego Państwa, które ratyfikuje niniejszy Pakt lub do niego przystąpi po złożeniu trzydziestego piątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, wchodzi [...] w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to Państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia”. Zgodnie z tym postanowieniem powszechnie mówi się o bezwarunkowej obowiązywalności tego Paktu.

b) Zagadnienia ochrony rodziców w kwestii religijnego wychowania dzieci dotyczy art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych:

1. „Państwa-Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do nauki. Są one zgodne, że nauczanie powinno zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej i umacniać poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności. Są one również zgodne, że nauka powinna umożliwiać wszystkim efektywny udział w wolnym społeczeństwie, rozwijać zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami i wszystkimi grupami rasowymi, etnicznymi lub religijnymi [...]”.

3. „Państwa—Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadające minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Pań-

stwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniemii”.

4. Żadne postanowienie niniejszego artykułu nie będzie interpretowane w sposób naruszający wolność osób i instytucji do tworzenia i prowadzenia zakładów oświatowych, z zastrzeżeniem, że będą przestrzegane zasady wymienione w ustępie 1 niniejszego artykułu i że nauka udzielana w tych zakładach będzie odpowiadać minimalnym wymaganiom, które mogą być ustalone przez Państwo”.

Godne uwagi jest zastrzeżenie zamieszczone w art. 2, iż każde z Państw-Stron zobowiązuje się przedsięwziąć odpowiednie kroki, włączając w to środki ustawodawcze, w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych Paktem. W przeciwieństwie do praw obywatelskich i politycznych realizacja praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych uzależniona jest od możliwości materialnych danego państwa.

4. AKT KOŃCOWY KONFERENCJI BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓLPRACY W EUROPIE

Przyjęty w Helsinkach 1 sierpnia 1975 r. jest dokumentem międzynarodowym o zasięgu regionalnym⁶. Wśród dziesięciu zasad, do których zobowiązały się państwa uczestniczące w Konferencji, na siódmym miejscu została wymieniona zasada poszanowania podstawowych praw człowieka. Ma ona następujące brzmienie: „Państwa uczestniczące będą szanować prawa człowieka i podstawowe wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań każdego bez względu na różnice rasy, płci, języka lub religii.

Będą popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności, które wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego i pełnego rozwoju.

W tych ramach Państwa uczestniczące będą uznawać i szanować wolność jednostki w zakresie wyznawania i praktykowania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, religii lub przekonań zgodnie z nakazami jej własnego sumienia [...].

W dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności Państwa uczestniczące będą postępować zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka. Będą one również wypełniać obowiązki określone w deklaracjach i porozumieniach

⁶ *Wielka Karta Pokoju. Materiały Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*. Warszawa 1975; „Sprawy Międzynarodowe” 1970 nr 10 s. 107-158; Zbiór dokumentów 1973 nr 7. Por. M. Dobrosielski. *Źródła i geneza KBWE „Sprawy Międzynarodowe” 1975 nr 1 s. 7-19.*

międzynarodowych w tej dziedzinie, włączając w to między innymi Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, jeśli są one nimi związane”.

Należy podkreślić zatem, iż w Akcie Końcowym zostały zagwarantowane podstawowe prawa człowieka w sposób globalny. Uszczegółowiono tylko „wolność myśli, religii lub przekonań”. Widocznie wymagała tego sytuacja istniejąca w niektórych krajach europejskich. Jakkolwiek nie zostało wyraźnie uszczegółowione prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem, to jednak prawo to *implycite* mieści się w ogólnym zobowiązaniu się państw—stron do wypełnienia wszystkich zobowiązań wynikających z przyjęcia Paktów Praw Człowieka i innych porozumień międzynarodowych w tej dziedzinie.

Niewątpliwie Akt Końcowy nie stworzył formalnie europejskiego systemu ochrony praw człowieka, jak uczyniła to Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności; formalnie nie ma on również siły wiążącej z braku ratyfikacji. Niemniej proklamacja tego Aktu była zobowiązaniem się Państw—Stron — a wśród nich Polski — do wykonania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Rezultatem tych zobowiązań była ratyfikacja Paktów Praw Człowieka przez państwa socjalistyczne, a m. in. przez Polskę.

Podsumowując ukazany wyżej rozwój międzynarodowej ochrony praw rodziców w dziedzinie wychowania i nauczania dzieci zgodnie ze swoim sumieniem, religią lub przekonaniem, jaki nastąpił po II wojnie światowej, należy stwierdzić, iż zostało w nim wyróżnione:

— prawo rodziców — ewentualnie prawnych opiekunów — do wychowania dzieci w swoim domu rodzinnym zgodnie ze swoim sumieniem, religią lub przekonaniem;

— prawo rodziców — ewentualnie opiekunów — do wyboru takiego systemu nauczania i wychowania szkolnego dla swoich dzieci, który jest zgodny z ich sumieniem, religią lub przekonaniem;

— obowiązek społeczeństwa i państwa do zastosowania wszelkich środków — zarówno w swoich ustawach, jak i w praktyce administracyjnej — umożliwiających wypełnienie powyższych praw przez rodziców.

Przyjęcie aktów prawa międzynarodowego przez Państwo polskie ma nie tylko deklaracyjny charakter, ale jest zobowiązaniem się do ich praktycznej realizacji. W literaturze polskiej podkreśla się wyraźnie prymat norm prawa międzynarodowego wobec normy prawa wewnętrznego; w razie sprzeczności między nimi pod względem treści pierwszeństwo winna mieć zawsze norma prawnomiędzynarodowa⁷.

⁷ Por. S. Kaźmierczyk. *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa wewnętrznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Wrocław 1968; H. de Fiumel. *Obowiązki norm prawnomiędzynarodowych w państwach RWPG*. W: *Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne w świetle doświadczeń państw socjalistycz-*

II. OCHRONA UPRAWNIEN RODZICÓW DO RELIGIJNEGO WYCHOWANIA DZIECI W POLSKIM PRAWIE WEWNĘTRZNYM

W dalszym rozważaniu zostanie zwrócona uwaga na to, jak przebiegał proces ochrony uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci w prawie polskim w rozwoju historycznym od 1918 roku, tj. od daty odzyskania przez Polskę niepodległości po I wojnie światowej do obecnej chwili⁸. Najogólniej należy stwierdzić, iż w procesie tym wystąpiły dwa okresy, które przedziela II wojna światowa. Przyczyną tego podziału była zmiana ustroju państwa polskiego po II wojnie światowej.

1. W okresie międzywojennym (1918-1939) ochrona rodziców do religijnego wychowania dzieci została zagwarantowana w ustawie konstytucyjnej z 1921 roku oraz w umowie konkordatowej z 1925 roku.

a) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku uregulowała interesujące nas zagadnienie w art. 110, 111, 112 i 120⁹.

W art. 110 została zagwarantowana obywatelom polskim, na zasadzie równości, możliwość zakładania szkół i innych zakładów wychowawczych. W art. 111 została zagwarantowana wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania swoich przekonań religijnych zarówno publicznie, jak i prywatnie. W art. 112 zostało określone, w jakich granicach można korzystać z powyższego uprawnienia: „Wolności wyznania nie wolno używać w sposób przeciwny ustawom. Nikt nie może uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych. Nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej”. W ostatnim sformułowaniu zostało zagwarantowane prawo rodziców lub opiekunów do zobowiązania swoich dzieci, podległych ich władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej, do zobowiązania ich do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, czyli prawo do wychowywania ich zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi.

W art. 120 została zagwarantowana pomoc państwa i związków wyznaniowych w dziedzinie nauczania religii w szkołach: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkowo-

nych. Wrocław 1980 s. 117-133, szczególnie s. 130-131; Symonides, jw. s. 181-192.

⁸ Por. Pieronek, jw.; Chmielewski, jw.; B. Reiner. *Ważniejsze zagadnienia prawno-polityczne nauki religii w szkołach w Polsce (1918-1939)*. Warszawa 1964; A. Merker. *Problem nauczania religii w PRL. W: Państwo a Kościół*. T. 2. Wybrane zagadnienia. Warszawa 1972 s. 109-123; S. Wiecha. *Kościół a wychowanie*. Warszawa 1978.

⁹ Dz. U. 1921. nr 30 poz. 267. Nowa Konstytucja z 1935 roku utrzymała powyższe postanowienia wyznaniowe w mocy. Por. Dz. U. 1935 nr 30 poz. 227.

wa. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych". W gwarancji tej występują następujące elementy:

— nauka religii jest przedmiotem obowiązkowym w szkołach publicznych;

— bezpośrednio kierownictwo i nadzór nad nauczaniem religii należy do poszczególnych związków wyznaniowych względem dzieci rodziców, którzy do nich przynależą; zastrzeżone zostało jednocześnie prawo nadzoru nad nauką religii w szkołach ze strony państwowych władz szkolnych.

Należy zauważyć, iż powszechnym obowiązkiem nauki religii w szkołach publicznych zostały objęte również dzieci rodziców bezwyznaniowych, co mogło rodzić konflikt z wolą rodziców.

b) Uzupełnieniem postanowień konstytucyjnych w sprawach wyznaniowych był Konkordat zawarty przez państwo polskie ze Stolicą Apostolską w 1925 roku¹⁰.

Istotne znaczenie dla naszego zagadnienia miał art. 13 Konkordatu: „We wszystkich szkołach powszechnych, z wyjątkiem szkół wyższych, nauka religii jest obowiązkowa. Nauka ta będzie dawana młodzieży katolickiej przez nauczycieli mianowanych przez władze szkolne, które wybierać ich będą wyłącznie spośród osób upoważnionych przez ordynariuszy do nauczania religii”. Art. 13 był więc uzupełnieniem art. 120 Konstytucji marcowej. Na podstawie tych postanowień obowiązkiem nauki religii została objęta młodzież rodziców przynależnych do Kościoła katolickiego, uczęszczająca do szkół podstawowych i średnich, jeżeli nie ukończyła 18 roku życia. Natomiast młodzież studiująca w szkołach wyższych nie miała obowiązku nauki religii, chociażby nie ukończyła jeszcze 18 roku życia.

Na podstawie powyższych postanowień konstytucyjnych i konkordatowych rodzice mieli zagwarantowane prawo do:

— zakładania własnych szkół, w których nauczanie mogło być prowadzone zgodnie z ich przekonaniami religijnymi;

— prawo, a zarazem obowiązek, do korzystania z pomocy w postaci nauki religii w szkołach podstawowych i średnich prowadzonych przez państwo i instytucje samorządowe korzystające z funduszy państwowych. Ponadto szkoła miała zapewnić rodzicom pomoc w zorganizowaniu udziału dzieci we mszy świętej w niedzielę i święta oraz w rekolekcjach wielkopostnych.

2. Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w bloku państw socjalistycznych kierowanych przez partie komunistyczne. Znalazło to swój wyraz w przebudowie systemu prawa wewnętrznego w ogół-

¹⁰ Dz. U. 1925 nr 72 poz. 501; AAS 15:1925 s. 273-287.

ności, a w szczególności w zmianie przepisów dotyczących ochrony uprawnień rodziców do wychowania i nauczania dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi. W dziejach prawnej regulacji tej problematyki wystąpiły dwa etapy:

— pierwszy etap stopniowej laicyzacji szkolnictwa przy zachowaniu tolerancji nauki religii w szkołach publicznych (1945-1961);

— drugi etap całkowitej laicyzacji szkolnictwa i eliminacji nauki religii ze szkół (od 1961).

a) W pierwszych latach po II wojnie światowej przyjmowano założenie, iż obowiązują w Polsce nadal podstawowe zasady Konstytucji z 1921 roku, jakkolwiek nadawano im swoistą interpretację odpowiadającą założeniom budowy ustroju socjalistycznego.

Pierwszym aktem normatywnym w Polsce Ludowej, dotyczącym nauczania religii w szkole — w świetle Konstytucji z 1921 roku — było Zarządzenie Ministra Oświaty opublikowane 13 września 1945 r. Minister zarządził wtedy, co następuje:

1. „Nauka religii jest obowiązkowa dla uczniów, należących do wyznań uznanych przez państwo, we wszystkich szkołach (z wyjątkiem szkół wyższych) państwowych, publicznych, samorządowych oraz w tych szkołach, które korzystają z zasiłków państwowych lub samorządowych.

2. Uczniowie, których rodzice (prawni opiekunowie) zadeklarują, iż nie życzą sobie, by ich dzieci pobierały naukę religii, ponieważ nie odpowiada to ich przekonaniom religijnym, są od tego przedmiotu zwolnieni”¹¹.

W regulacji tej w stosunku do odpowiedniej przedwojennej zachodziła więc różnica: obowiązkiem nauki religii nie zostały objęte dzieci tych rodziców, którzy zadeklarowali, że nie życzą sobie, aby ich dzieci pobierały naukę religii.

Niemalże jednocześnie ukazała się uchwała Tymczasowego Rządu Polskiego z dnia 12 września 1945 r. deklarująca, iż Konkordat polski z 1925 r. przestał obowiązywać¹². W związku z tym w praktyce szkolnej wystąpiła dwutorowość, gdy idzie o udział zbiorowy dzieci w nabożeństwach niedzielnych i świątecznych, modlitwy w szkole przed i po lekcjach, rekolekcje wielkopostne. Po części władze szkolne respektowały te praktyki, a po części usuwano je w drodze zarządzeń kuratoriów szkolnych¹³. Zwrócono się w tej sprawie o wyjaśnienie do Prezydenta Państwa. Ówczesny prezydent B. Bierut udzielił następującej odpowiedzi:

¹¹ Dz. U. Min. Oświaty 1945 nr 4 poz. 149.

¹² Tekst tej uchwały nie został opublikowany w pismach urzędowych, lecz tylko w prasie codziennej. Por. „Głos Ludu” z 14 IX 1945 r.

¹³ J. Godlewski. *Kościół rzymsko-katolicki wobec sekularyzacji życia publicznego*. Warszawa 1978 s. 150.

„W związku z pismem z dnia 24 czerwca rb. (1948) po zbadaniu poruszonych w nim spraw ustaliłem, że nauka religii jest nadal zgodnie z obowiązującymi przepisami udzielana, a zmiany co do szkół katolickich są wyrazem konieczności dostosowania szkolnictwa do zasad obowiązującego ustawodawstwa, programów nauki oraz sieci szkolnej, i żadną miarą nie mogą być uważane za skierowane przeciwko szkolnictwu katolickiemu [...] ¹⁴.

Doniosłym aktem we wzajemnych stosunkach między Kościołem i Państwem polskim było „Porozumienie”, jakie zostało zawarte między Rządem PRL a Episkopatem Polski dnia 14 kwietnia 1950 r. W pkt. 10 tego porozumienia ustalono:

1. „Rząd nie zamierza ograniczać obecnego stanu nauczania religii w szkołach; programy nauczania religii będą opracowane przez władze szkolne wspólnie z przedstawicielami Episkopatu, szkoły będą zaopatrzone w odpowiednie podręczniki; nauczyciele religii świeccy i duchowni będą traktowani na równi z nauczycielami innych przedmiotów; wizytatorów nauczania religii władze szkolne będą powoływały w porozumieniu z Episkopatem”

2. „Władze szkolne nie będą stawiały przeszkód uczniom w braniu udziału w praktykach religijnych poza szkołą” ¹⁵.

Do aktu porozumienia został dołączony aneks zawierający gwarancje, iż władze szkolne umożliwią uczestniczenie młodzieży w takich praktykach religijnych, jak rekolekcje wielkopostne, modlitwy przed i po lekcjach w szkole oraz zezwolenie na dalsze prowadzenie dotychczasowych szkół katolickich ¹⁶.

Powyższe porozumienie miało charakter raczej aktu umowy społecznej aniżeli aktu ściśle prawnego. Niemniej Rząd zobowiązał się tym aktem do poszanowania uprawnień rodziców do pobierania przez ich dzieci nauki religii w szkołach. Ponadto z uwagi na to, iż w praktyce występowało zjawisko przekształcania szkół z nauką religii na tzw. szkoły świeckie, czyli bez nauki religii, we wspomnianym aneksie Rząd zobowiązał się, iż „w razie przekształcania szkoły zwykłej na szkołę świecką rodzice katolicy, którzy będą sobie tego życzyli, będą mieli prawo i możliwość posyłania dzieci do szkół z nauczaniem religii”.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm 22 lipca 1952 r. gwarantowała obywatelom Państwa polskiego wolność su-

¹⁴ Zespół Akt Ministerstwa Informacji i Propagandy. Pismo z 1 września 1948 r. t. 960 s. 119 — cyt. za: Godlewski, jw. s. 171.

¹⁵ Akt „Porozumienia” nie został opublikowany w pismach urzędowych. Por. Godlewski, jw. s. 133.

¹⁶ A. Piekarski, *Wolność sumienia i wyznania w Polsce*. Warszawa 1979 s. 58.

mienia i wyznania oraz rozdział Kościoła od Państwa (art. 70)¹⁷. Nie proklamowała natomiast rozdziału Kościoła od szkoły, jak to uczyniła Konstytucja ZSRR. Niemniej na podstawie zasady rozdziału Kościoła od państwa [— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)] przystąpiono do likwidacji szkół katolickich oraz do eliminacji nauki religii ze szkół publicznych. Jeden z ideologów szkoły laickiej H. Świątkowski stwierdził: „Rozpoczął się nowy okres laicyzacji szkolnictwa, w którym decydującą rolę spełniała już nie wola rodziców lub opiekunów, lecz zasada konstytucyjna i oparte na niej przepisy prawne”¹⁸.

Proces eliminacji nauki religii ze szkół został chwilowo wstrzymany przez „wydarzenia październikowe” w 1956 roku. Doszło wtedy do ponownego „Porozumienia” Rządu PRL i Episkopatu Polski, którego rezultatem był wspólny komunikat ogłoszony 4 grudnia 1956 r.¹⁹ oraz zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 8 grudnia 1956 r.²⁰

W Komunikacie z dnia 4 grudnia 1956 roku stwierdzono: „W celu uregulowania nauczania religii w szkołach ustalono następujące zasady: zapewnia się pełną swobodę i gwarantuje się dobrowolność pobierania nauki religii w szkołach podstawowych i średnich dla dzieci, których rodzice wyrażą takie życzenie. Nauczanie religii będzie prowadzone w szkole jako przedmiot nadobowiązkowy. Władze szkolne zobowiązane są umożliwić pobieranie nauki religii przez odpowiedni rozkład zajęć szkolnych. Wykładowcy religii będą powoływani przez władze szkolne w porozumieniu z władzami kościelnymi. Nauczyciele religii są opłacani z budżetu Ministerstwa Oświaty. Program nauki religii oraz podręczniki do nauki religii wymagają zatwierdzenia przez władze kościelne i władze szkolne. Wizytacje nauki religii będą przeprowadzać władze kościelne i szkolne. Władze szkolne dołożą starań, aby umożliwić dzieciom i młodzieży swobodny udział w praktykach religijnych poza szkołą. Władze szkolne i duchowieństwo zapewnią całkowitą swobodę i tolerancję zarówno dla wierzących, jak i niewierzących i będą zdecydowanie przeciwdziałać wszystkim przejawom naruszania wolności sumienia”.

Zarządzenie Ministra Oświaty z 8 grudnia 1956 roku stwierdzało m. in., że nauczanie religii w szkołach, które „[...] powinno się odbywać w zasadzie po godzinach zajęć obowiązkowych, dotyczy tylko tych dzieci,

¹⁷ Dz. U. 1952 nr 33 poz. 232. Art. 80 tekstu jednolitego Konstytucji z dnia 16 lutego 1976; Dz. U. 1976 nr 7 poz. 36.

¹⁸ H. Świątkowski. *Wyznaniowe prawo państwowe*. Warszawa 1962 s. 32.

¹⁹ Tekst komunikatu został ogłoszony w prasie codziennej. Por. „Trybuna Ludu” 1956 nr 324.

²⁰ Dz. U. Min. Oświaty 1956 nr 16 poz. 156.

których rodzice [...] wyrażą w tej sprawie indywidualnie życzenie na piśmie”.

W następnych latach władze państwowe podjęły [— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)] działania zmierzające do dalszej eliminacji nauki religii ze szkół celem pełnego ześwieczenia wszystkich szkół i placówek oświatowo-wychowawczych.

b) W drugim etapie nastąpiła w Polsce całkowita laicyzacja szkolnictwa na mocy ustawy z dnia 15 lipca 1961 roku o rozwoju oświaty i wychowania ²¹.

W art. 2 tej ustawy znajdujemy postanowienie: „Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi. Całokształt nauczania i wychowania w tych instytucjach ma charakter świecki”.

[— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)] Kościół przystąpił do organizowania nauki religii poza szkołami w ramach swej działalności duszpasterskiej i katechetycznej w kościołach, domach kościelnych i lokalach prywatnych. Organizowanie tej działalności Kościół podejmował stopniowo — w miarę jak usuwano naukę religii ze szkół. Jednakże państwo wyraziło wolę kontrolowania również tego rodzaju nauczania religii, podając wszelkie formy działalności oświatowej i wychowawczej nadzorowi Ministra Oświaty (art. 39 powyższej ustawy). W oparciu o upoważnienie ustawowe Minister Oświaty wydał 19 sierpnia 1961 roku zarządzenie w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych ²², a następnie instrukcję wykonawczą z dnia 12 września 1961 roku w sprawie rejestracji punktów katechetycznych ²³, czyli ośrodków nauczania religii poza szkołą. Na skutek zdecydowanego protestu Episkopatu Polski Minister ten wydał 21 listopada 1961 roku nową instrukcję ²⁴, która częściowo zmieniła treść zarządzenia z 19 sierpnia 1961 roku, uchylając wymóg zgody władz państwowych (inspektora oświaty) na nauczanie przez duchownego religii w punkcie katechetycznym.

Na mocy powyższych aktów normatywnych wykonawczych do ustawy z 1961 roku o rozwoju oświaty i wychowania w kościołach pozostających pod zarządem administratora parafii lub gminy wyznaniowej, gdy idzie o związki wyznaniowe, mogą być tworzone punkty katechetyczne w celu udostępnienia nauczania religii dzieciom, których rodzice lub opiekunowie życzą sobie tego. Mogą one być prowadzone w pomieszczeniach pa-

²¹ Dz. U. 1961 nr 32 poz. 160.

²² Dz. U. Min. Oświaty 1961 nr 10 poz. 124.

²³ Dz. U. Min. Oświaty 1961 nr 11 poz. 144.

²⁴ Dz. U. Min. Oświaty 1961 nr 13 poz. 177.

rafialnych, a także w lokalach prywatnych pod warunkiem, że zostanie zapewnione dzieciom bezpieczeństwo i odpowiednie warunki higieniczno-sanitarne. Zabroniono zaś zakładanie punktów katechetycznych w budynkach państwowych, spółdzielczych, należących do organizacji społecznych i w budynkach zakonnych. Zabroniono również prowadzenia nauki religii przez osoby zakonne. Usiłowano wprowadzić również różne formy kontroli władz państwowych nad punktami katechetycznymi, dotyczącej zarówno bezpieczeństwa i warunków sanitarnych, jak i działalności punktu oraz ewidencji dzieci uczestniczących w nauce religii. Wyłączono spod kontroli tylko treść nauczania religijnego²⁵.

Zarówno wspomniana wyżej ustawa z 1961 roku, jak i zarządzenia wykonawcze Ministerstwa Oświaty są wyrazem:

— wprowadzenia przez państwo jednego szkolnego systemu państwowego, którego program jest oparty [— — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)] na całkowitym wyeliminowaniu ze szkół nauki religii;

— wprowadzenia [— — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)] kontroli władz państwowych wobec nauki religii prowadzonej poza szkołą w ramach działalności duszpasterskiej Kościoła w stosunku do dzieci tych rodziców lub opiekunów, którzy życzą sobie, aby ich dzieci pobierały naukę religii.

Przepisy obowiązującego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wydane go w formie ustawy z 25 lutego 1964 roku²⁶ nie określają szczegółowo praw i obowiązków rodziców względem dzieci. W kwestii wychowania w art. 96 zostało postanowione, że rodzice „wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotowywać je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień”. W powyższym postanowieniu *implicite* mieści się również prawo rodziców do wychowania religijnego zgodnie z własnymi przekonaniem.

III. STANOWISKO EPISKOPATU POLSKI W SPRAWIE OCHRONY PRAW RODZICÓW DO RELIGIJNEGO WYCHOWANIA DZIECI

Przede wszystkim należy stwierdzić, iż o tym, jaka była postawa władz kościelnych: Stolicy Apostolskiej i Episkopatu Polski w sprawie ochrony uprawnień rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swym sumieniem i wyznaniem religijnym świadczą przede wszystkim dwustronne umowy

²⁵ S. Wiecha. *Kościół a wychowanie*. Warszawa 1978 s. 216; M. Pietrzak. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa 1979 s. 102.

²⁶ Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59.

zawierane z władzami Państwa polskiego w okresie międzywojennym i powojennym. W okresie międzywojennym sprawa ta została uregulowana w umowie kónkordatowej z 1925 roku. Natomiast w okresie po II wojnie światowej sprawa ta została uregulowana w dwu kolejnych aktach „porozumień” Rządu PRL i Episkopatu Polski zawartych w 1950 i 1956 roku. W aktach tych została zagwarantowana nauka religii tych dzieci polskich w szkołach, których rodzice lub prawni opiekunowie wyrazili taką wolę. Jednakże z chwilą wejścia w życie ustawy z 1961 roku o rozwoju oświaty i wychowania władze państwowe wyraziły jednoznacznie wolę, iż nie respektują odnośnych gwarancji zawartych w dwustronnych porozumieniach.

Wobec daleko idącego procesu laicyzacji wychowania, organizowanego przez władze szkolne i oświatowe, biskupi polscy podjęli intensywną działalność duszpasterską. W działalności tej wystąpiły trzy kierunki:

— przypominanie rodzicom, iż przysługują im prawa i obowiązki zagwarantowane przez akty prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego do wychowania swoich dzieci zgodnie ze swymi przekonaniem religijnymi;

— organizowanie odpowiednich form pomocy rodzicom w dziedzinie wychowania i nauczania religii poza szkołą przede wszystkim przez prowadzenie punktów katechetycznych, czyli ośrodków nauki religii dzieci i młodzieży przy kościołach i w lokalach prywatnych;

[— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)].

Swoje stanowisko w tej sprawie biskupi polscy deklarują m. in. w orędziach i listach pasterskich oraz memoriałach do władz państwowych. Zwrócimy tu uwagę na szczególnie wymowne fragmenty listów pasterskich i orędzi.

W związku z ustawą z dnia 15 lipca 1961 roku eliminującą całkowicie naukę religii ze szkół biskupi polscy w liście pasterskim z dnia 2 września 1961 roku stwierdzają:

„[...] Mają też [rodzice] do tego naturalne uprawnienie; skoro dzieci są z natury ich dziećmi, do rodziców należy decyzja o ich religijnym wychowaniu, a czynnikiem podstawowym tego wychowania jest nauka prawd wiary świętej [...]. Przed kilku laty nauka religii została przywrócona jako przedmiot nadobowiązkowy do szkół państwowych, podstawowych i średnich wszędzie tam, gdzie rodzice tego sobie życzyli. W lipcu br. Sejm uchwalił nową ustawę szkolną zapowiadającą świecki charakter szkoły i całego nauczania. Oznacza to w praktyce usunięcie nauki religii ze szkół [...]. Dzieci rodziców katolickich oraz młodzież wierząca nie będzie mogła odtąd poznawać systematycznie prawd swej wiary w ramach nauki szkolnej [...]. Należy w tym miejscu z całą wyrazistością podkreślić,

że to nowe stanowisko naszego ustawodawstwa nie może przekreślać w żadnej mierze wymienionych wyżej uprawnień obywateli, a więc praw do wolności sumienia i wyznania, prawa rodziców do decydowania o religijnym wychowaniu własnych dzieci oraz prawa Kościoła do prowadzenia akcji duszpasterskiej i katechetycznej, określonego w „Porozumieniu”. I dlatego też opierając się na tych bezspornych uprawnieniach będziemy dalej prowadzić nauczanie religii poza szkołą w ramach normalnej pracy duszpasterskiej i katechetycznej Kościoła”²⁷.

W orędziu do kapłanów, rodziców, dzieci i młodzieży w sprawie wychowania religijnego z marca 1963 roku biskupi polscy podkreślają: „Dobrowolna nauka religii jest sprawą sumienia każdego obywatela. Podporządkowanie tej dziedziny kontroli Inspektorów Oświaty [...] godzi w wolność sumienia, wychowania i religii, co nie da się pogodzić ze wspomnianymi wyżej zasadami prawnymi polskimi i międzynarodowymi”²⁸.

Szczególnie jasno podstawy uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz praktykę istniejącą w Polsce charakteryzują biskupi w orędziu o prawie nauczania religii, z dnia 28 sierpnia 1963 roku: „W pierwszym rzędzie prawo do wychowania i religijnego kształtowania sumień swych dzieci przysługuje rodzicom. Wynika to z godności rodzicielskiej. Ci jedynie, którzy dali dzieciom życie, mają prawo decydować o ich wychowaniu. Jest to prawo naturalne, wcześniejsze od wszelkiego prawa państwowego i dlatego musi być poszanowane przez każdą społeczność ludzką. Rodzice mają stąd prawo, jak to stwierdza encyklika Jana XXIII, domagania się, by instytucje państwowe pomagały im w spełnianiu ich obowiązków wychowawczych, zgodnie z sumieniem [...]. [— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)]. W ostatnich miesiącach 1980 roku przedstawiciele najwyższych władz Państwa polskiego deklarują gotowość współdziałania z Kościołem w dziedzinie kształtowania postaw moralnych społeczeństwa. Wydaje się, że deklaracje te winny znaleźć swój wyraz również w sferze prawnej i administracyjnej, zmierzającej do stworzenia Kościołowi odpowiednich możliwości służenia pomocą rodzicom polskim, w przeważającej mierze wyznającym światopogląd katolicki, w dziedzinie wychowania dzieci zgodnie z ich sumieniem i wyznaniem.

²⁷ *Listy pasterskie Episkopatu Polski (1945-1974)*. Paryż 1975 s. 233-234.

²⁸ Tamże s. 288 n.

²⁹ Tamże s. 317 n.

ZAKOŃCZENIE

Mając na uwadze przedstawione wyżej odnośne akty prawa międzynarodowego oraz akty prawa polskiego, dotyczące ochrony praw rodziców w dziedzinie nauczania i wychowania dzieci, należy wysnuć pewne wnioski. Przede wszystkim należy zauważyć, iż w aktach prawa polskiego wewnętrznego wystąpiła znaczna ewolucja na odcinku respektowania praw rodziców przez system wychowania i nauczania szkolnego. [— — — —] [Dekret z dnia 12 XII 1981, O stanie wojennym, rozdz. II, art. 17, pkt. 4 (Dz. U. nr 29, poz. 154)].

**DAS PROBLEM DES SCHUTZES DES RECHTS DER ELTERN AUF MORALISCHE
UND RELIGIÖSE ERZIEHUNG IHRER KINDER IN POLEN****Z u s a m m e n f a s s u n g**

Zu den Grundrechten, die durch das internationale Recht und das innere Recht jedes Staates geschützt werden sollten, gehört das Recht der Eltern — evtl. der rechtmäßigen Vormünder — auf die moralische und religiöse Erziehung ihrer Kinder entsprechend ihren eigenen Überzeugungen.

Im vorliegenden Artikel wurde zuerst der Schutz der Befugnisse der Eltern auf diesem Gebiet besprochen, wie er in den Akten des internationalen Rechts (Allgemeine Deklaration der Menschenrechte, UNESCO-Konvention zur Bekämpfung der Diskriminierung im Bildungsbereich, die Menschenrechtsverträge) zum Ausdruck kommt, welche in Polen bindende Kraft haben.

Danach wurden die Akten des inneren polnischen Rechts besprochen, die erwähnten Elternrechte betreffen und die in den Jahren von 1918-1980 in Polen bindende Kraft hatten oder haben. Hierbei wurden zwei Zeiträume unterschieden: der erste dauerte vom Ende des 1. Weltkrieges bis zum 2., der zweite begann mit dem Ende des 2. Weltkrieges. In diesem zweiten Zeitraum traten wiederum zwei Etappen auf: die erste dauerte von 1945-1961, d.h. bis zum Erlaß des Gesetzes „über die Entwicklung der Bildung und Erziehung“, kraft dessen die völlige Verstaatlichung der Grund- und Mittelschulen sowie die völlige Laizisierung des Schulwesens vollzogen wurde, welche auf einer Stützung des Lehrprogramms auf die Prinzipien der materialistischen Ideologie beruhte. In der ersten dieser beiden Etappen herrschte in sachlicher Hinsicht Übereinstimmung zwischen den Akten des inneren mit denen des internationalen Rechts, wenngleich diese Akte in Polen noch nicht verbindlich waren. In der zweiten Etappe dagegen trat eine Divergenz zwischen den Akten des inneren mit denen des internationalen Rechts auf, welche in Polen inzwischen ratifiziert worden waren. Der Autor stellt also einen Antrag auf Revision des Gesetzes von 1961 sowie der Vollzugsakte zu diesem Gesetz.